

ՀԱՆԴԷՍ ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՀԱՄԱՌՈՏՈՒԹԻՒՆ ՎԵՆԵՏԿԵԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ

Հինգերորդ դարուն սկիզբը երբոր բարբարոսը սկսան իտալական ժերա կըղզւոյն վրայ ասպատակել, երկրին վենետիա կոչուած մասին բնակիչքն տեղւոյն յարմարութենէն օգտուելով, կրցան փախստեամբ վտանգէն ապաստիլ: Գտած ապաստանարաննին էին մերձակայ լճակաց մէջ բարձրացած կըղզիներն, որոնք թէպէտ այնպէս զուարճալի և յաճախեալ չէին, ինչպէս ոմանք երազեցին, սակայն այլոց ոմանց ըսածին պէս ալ լերկ և լքեալ չէին: Ասոնք առանձնացեալ, և որ մեծագոյնն է ապահով տեղեր էին. հոս ապաստանեցան ուրեմն փախելով բարբարոսաց առաջին կատաղութենէն. և երբ վրտանդն հեռացաւ՝ դարձեալ թողած բնակութիւննին դարձան: Բայց որովհետեւ Ալարիկոսի, Ռադագասիոսի, Ատտիլասայ ահաւոր սակայն կարճատեւ արշաւանաց՝ երուցանց, Ոսդրոգոթաց և Լանգոթարդացոց հաստատուիլն յաջորդեց, վենետք իմացան որ ալ ցամաք երկրի մէջ պիտի չկարենային ազատ և անկախ ապրիլ, և շատերն որոշեցին այն կղզեաց մէջ բնակութիւննին հաստատել, ուր առաջ առժամանակեայ ապաստաններ էին: Կը կարծուի իրաւընէ որ վեցերորդ դարուն կէսերը կազմած ըլլան մերձակայ ցամաքէն անկախ ուն կերպ վարչութիւնն՝ որ կոչուեցաւ վարչութիւն ֆոլային տրիբունալ: Սակայն հաւանական չեղիւր որ այս վարչութեան տակ կըղզիներն այն մեծ հանձնարարութիւնը վայ-

լած ըլլան, զոր կասկողոր իր նամակովը կը ջանայ մեզի հաւատալի բնել մանաւանդ թէ մեծագոյն և ստորնագոյն տրիբունից և կղզեաց մէջ եղած նախանձայուղութիւններն՝ բռնադատեցին զժողովուրդն ընդհանուր ժողով մը զուարեւր, և գերագոյն իշխան մը՝ ընտրելու՝ որ հաւասարապէս ամեն կղզիները վարէ. այս գերագոյն իշխանս կոչուեցաւ Դոքս կամ Տոք (Doge). առաջին տոժն եղաւ Բարոլուչիոյ Անաֆեստոյ, և առաջին վարչութեան արժուն Հերակլէս:

Կ'ուզեմք իմացընել հօս որ կղզեաց բնակիչքն իրենց տկարութեամբն և տեղւոյն բնութեամբ պաշտպանեալ անշնան և անփոյթ կեանք կը վարէին. պահելով այսպէս գործով՝ եթէ ոչ իրաւամբ, այն անկախութիւնը, որուն հաւաստի է տոժին ազատ ընտրութիւնն: Ժողովրդեան մէջ կը զանազանուէին՝ մեծագոյնք, միջինք և ստորինք, որոնց կը յաջորդէր անշուշտ ստորնագոյն ռամիլին. բայց ամենքն անխորհրդակայ էին ընդհանուր ժողովոյն, և հետեւաբար հասարակապետութեան հին սահմանադրութեան այն ռամկապետական կերպարանքը կու տային՝ որուն կը վկայեն անոր ամեն հին անցքն:

Ժողովրդեան առ տոժն շնորհած իշխանութեան սահմանն որոշեալ և ճիշդ չէր. բայց կը կարծուի թէ ընդհանուր ժողովն ոչ միայն գերագոյն իշխանն ընտրելով իր ղլխաւորութիւնը կը ցուցնէր, այլ նաև դատից ներկայ գրու-

նուեւրով, տրոց հաւանելով, զօրէնս հաս-
տատելով, որոշելով զպատերազմ կամ
զխաղաղութիւն : Ուստի շատ յաճախ
էին երկու իշխանութեանց մէջ եղած
կռիւններն, և հասարակապետութեան
մէջ չփոթութիւնն : Ժողովուրդն որ
697ին տոժերու կառավարութիւնը
հաստատեւ էր, քիչ տարի վերջն ան-
կէ ձանձրացաւ (737) . և լաւագոյն
դատեց զինուորական վերակացուաց
(Maestri dei militi) տարեկան վարու-
թիւնը : Աւելի ևս շուտով ձանձրացաւ
ստանդմէ, և անփոփոխելի կերպով տո-
ժերու դարձաւ (742) : Ընդունայն տեղ
նախանձները դադարեցնելու համար
տոժերուն աթոռը Մալամիքքոյ փոխա-
դրուեցաւ . հօս ալ դարձեալ նորոգուե-
ցան ապօրինաւոր հետամտութիւն-
ներն : Տօժք կը ջանային բացարձակ
և ժառանգական ընել իշխանութիւն-
նին . ուստի ոչ միայն երկու տրիբուն-
ներու ընկերակցութիւնը մերժեցին,
հապա իրենց զահակից ընտրեցին եր-
բեմն իրենց որդիքը, ինչպէս ըրին եր-
կու կալպայիներն, երբեմն իրենց եղ-
բարքը, ինչպէս Օպելէրիոյ : Տօժերուն
զեղծմանց յայօրեցին ժողովրդեան
վրէժխնդրութիւնքն . Հերակլէս և Մա-
լամիքքոյ նստողներէն երկուք միայն
հասարակապետութեան վարչութեան
մէջ հանգստեամբ իրենց կեանքը կնքե-
ցին (Մարչէլլոյ Դէկալիանոյ և Մաուրի-
ցիոյ կալպայիոյ) . այլք կամ քուլեցան
(Յովհաննէս կալպայիոյ և Օպելէրիոյ)
կամ կուրացուցած արտուրեցան (Թէո-
տաղոյ, կալլա-կաուլոյ, Դոմինիկոս Մո-
նեկարիոյ) և կամ ռամկին կատաղութե-
նէն սպաննուեցան (Բադուչիոյ Անա-
ֆեսոյոյ, Օրսոյ իբաթոյ) :

Ուրիշ ոչինչ նուազ ծանր խռովու-
թեանց պատճառք կ'աւելնային . կղզիք
ինչպէս ըսինք, զործով անկախ էին, և
կ'ուզէին իրաւամբ ալ անկախ ըլլալ .
ուստի շարունակ երբոր Յոյնք կամ բար-
բարորդ կը սպառնային իրենց, պէտք
էին թէ ստոնց և թէ անոնց հետ յար-
մարելով իրականը ազատել, որպէս զի
վերջը իրաւունքն ստանան : Յայսմ

մասին տարաձայնութիւն չկար . բայց
մէկուն կամ մէկային մերձաւորելու
կերպին և պատշաճութեան վրայ ա-
մենքն ալ տոժին հետ միաբան չէին . և
եթէ ժողովուրդն կը հաւանէր որ Բաու-
լուչիոյ Անաֆէսիոյ Լոնգորարդացուց
հետ միաբանի, որ Յունաց թշնամի
էին, և շահաւոր դաշնադրութիւն մը
ձեռք բերէ անոնց սահմանը ճշդելու և
իրենցն ապահովելու համար, և կամ
ընդհակառակն եթէ կը հաւանէր որ
Օրսոյ իբաթոյ Յունաց Լոնգորարդա-
ցուց թշնամեաց հետ միաբանի, և օգ-
տակար առանձնաշնորհութիւններ ըս-
տանայ իրենց վաճառականութիւնը
Ռաւէննայի մէջ դարդացընելու համար,
սակայն կրնար նաև և բաւական ստէպ'
հանդիպել որ կարծիք հակառակ ըլլա-
յին, և ոմանք 'ի կղզեցուց պատշաճ
դատէին անոնց օգնել' որոնց այլք ու-
զէին դէմ դնել : Այս ներքին տարա-
ձայնութիւններս օտարը իմանալով կը
ջանային աւելի ևս գրգռել . և շատ ա-
ղետալի կրնային ըլլալ եթէ կղզեաց
մէջ հարստութեամբ և համբաւով նշա-
նաւոր անձինք ալ մասնակցէին :

Եւ իրաւացին այսպէս հանդիպեցաւ
երբ հրատոյի պատրիարքն ինքզինքը
կողմնակից յայտնեց Ֆրանքներուն,
մինչդեռ Յովհաննէս կալպայիոյ 'ի Բիւ-
զանդիոն կը հակամիտէր : Կալպայիոյ ո-
րուն ձեռքն էր բանակը՝ յաղթանակեց .
և հրատոյի պարսպաց՝ մէջ հանդիպած
խառնուրդին տաքցած ատեն պա-
տրիարքն վիրաւորուեցաւ, բռնուեցաւ
և յետոյ իր պալատին մէկ բարձր աշ-
տարակէն վար ձգուեցաւ : Տօժն թե-
րեւ այն կէտին հասնել չէր ուզեր, և
գուցէ անոր նշանը տուաւ վախճանե-
լոյն թոռը պատրիարքական աթոռ
բարձրացընելով : Ֆորզունաղոյ, այսպէս
կը կոչուէր նորընտիր պատրիարքն, 'ի
սկզբան տեղի տալ կեղծեց, բայց 'ի
ներքուստ վրէժխնդրութեան մտածու-
թիւնը կը սնուցանէր : Իրաւցընէ տո-
ժին կենացը կը դաւէ, և յայտնուելով
Մեծին կարողութիւնքով կը փախչի, հրաւի-
րելով զանիկա ի՞նչ հայրենակցացը վրայ

դալու։ Այն ժամանակ լճակին մէջ խռովութիւն մը կը ծագէ, որ զկապա-
յիոյ յաջորդս կը զրկէ, և զգաւակիցս
տէրութեան մէջ կը մտցնէ։ Օպելէրիոյ
անոնցմէ մէկն՝ տոժ կ'ընտրուի։ Բայց
իշխանութեան հասնելու համար հար-
կաւոր քաղաքագիտութիւնն միշտ ա-
նոր պահպանութեան համար կարեւոր
չէ։ և Օպելէրիոյ, արդէն յայտնի Ֆրան-
քսերուն կողմնակից, տոժ ընտրուելէն
վերջը 'ի սկզբան կը տարտամի, կը
լանայ յարմարիլ, և գոնէ առ ժամն և
արտաքսապէս Յունաց կը հակի, ուս-
կից վերջապէս պատերազմն կը ծագի,
և Պեպլինոս վենետիկեան լճակներուն
մէջ կը մտնայ։ Կ'առնէ զկրատոյ, կը
դիմէ Գաորլէի վրայ, հրով և սրով կը
մաշէ երկու նախանձորդները զեզօյ և
չէ՛րակլէա, և բանակը յԱլպիոյա դը-
րած՝ կը լանայ զինքը Մալամորքոյէն և
կողիսիսէն բաժնող մէկհատիկ նաւա-
հանգիստը անցնի։ Այս դիպաց վրայ
աւանդութիւնն Ֆրանքաց ամսեկայի
պարտութեան վէպն հնարեց։ Յայտնի
է որ Պեպլինոս ետ քայուեցաւ, հաս-
րակապետութեան հետ բարեկամա-
կան դաշանց իջնելով, որուն բողբոջին
անօգուտ չեղաւ այս պատերազմն։ Վե-
րահաս վտանգի ժամանակ տարաձայ-
նութիւնք հանդարտեցան։ ազատու-
թեան և անկախութեան զգացմունքը
ամենուն սրտին մէջ աւելի կենդանի
բորբոքեցաւ։ և Ժողովուրդն թշնամոյն
դէմ դնելով, զգաց իր զօրութիւնը և
իր ապագան գուշակեց։ և որպէս զի
անկէ վերջը նախանձորդութեան և
վտանգաց պատճառն վերցուի։ Անիե-
լոյ Բարդէլիբացիոյի խորհուրդն ընդու-
նուեցաւ, և որոշուեցաւ տոժին ախո-
ռը, կամ թէ ըսել տէրութիւնը, 'ի
Ռիալթո կղզեակը փոխադրել, որ թէ-
պէտ ոչ այնքան կարեւոր, այլ ապահ-
վագոյն էր (810) Հօս ձգեցին, ուրեմն
զլիսաւոր ընտանիքները։ և Ռիալթո՝
ուր քիչ վերջը Ս. Մարկոս աւետարան-
չին մարմինն փոխադրուեցաւ, բնակչօք,
շինուածովք իշխանութեամբ, և հարըս-
տութեամբ աճելով կերպարանափոխե-

ցաւ 'ի քաղաքն վենետիկ։ Առաջին հոն
նստող տոժն եղաւ Անիելլո Բարդէլի-
բացիոյ, որ իրաւամբ քաղքին հիմնա-
դիրն կրնայ կոչուիլ։

Սակայն հասարակապետութիւնն
գեռ ամեն վտանգ անցուցած չէր։ Ժո-
ղովուրդն երախտագիտութեամբ՝ Ա-
նիելլոյ Բարդէլիբացիոյի երկու որդիքը
նախ գահակից ըրաւ և յետոյ ետեւէ ե-
տեւ իրեն յաջորդ։ Օրինակը նոր չէր,
վասն զի քառասուն տարի առաջ Յով-
հաննէս Կալպայիոյ իր հօրը Մաւրի-
ցիոյին յաշորդած էր։ Բայց այս անգամ
փոխադրական եղաւ, այնպէս որ եր-
կու դարու միջոցէն աւելի (811-1026)
հասարակապետութիւնը կառավարող
տասնևութ տոժերէն տասնըհինգն՝ ե-
րեք մեծամեծ ընտանեաց կը վերաբե-
րին՝ այս բաժանմամբ։ Բարդէլիբացիոյ՝
7 տոժ, Քանտիանոյ՝ 5 տոժ, Օրսէոյոյ՝
3, յայտնի վտանգաւ և երբեմն յայ-
տնի դիմամբ զդքսութիւնը ժառան-
գական ընելու։ Ժողովուրդն, ինչպէս
սովոր է, ստեպ ծայրայեղ և տարօրի-
նակ միջոցներու կը դիմէր։ և մասնա-
ւորապէս նշանաւոր են Պետրոս Քան-
տիանոյ Դէն արկածքն, որ առաջ հօրն
ընկեր էր։ աքսորուեցաւ, յետոյ ետ
կանչուեցաւ, և հանդիսապէս տրուած
վճռոյն հակառակ՝ բարձրագոյն իշխա-
նութեան հասաւ։ յորում Քանտիանոյ
մեծամեծ ծառայութիւններ կրնար ը-
նել հայրենեացը՝ եթէ փառասիրու-
թեամբ՝ անձնական շահու պատերազ-
մաց, արքունական պերճութեան և օ-
տար բանակաց զիմելու չլլար, որոնք
Ժողովրդեան բարկութիւնը սաստիկ
բորբոքեցին։ ուստի յարձակում կրելով
և չկարենալով վանել՝ պալատն այրե-
ցաւ, և ինքն ալ իր նորածին որդւոյն
անխնայ սպաննուեցաւ (976)։ Այս
խռովութիւններով այն ինչ հաստա-
տեալ հասարակապետութեան համա-
րումն կը նուազէր, որոնց չափն լեցուե-
ցաւ երբ անկարող Դրիպունոյ Մեմօյի
ատեն կուսակցութեանց կատաղու-
թիւնն անսանձ արձակուեցաւ։ Այս
օրերս եղան նաև նենգաւոր քաղաքա-

ցինք որոնք իրենց բռնաւորութեամբ
բռնաբերելով վենետիկէն հեռանալով՝
Ոթմոն Բն դիմեցին, հրաւիրելով զինքը
գալու ընկճելու իրենց հայրենիքը։ Նոյն
Ժամանակ մեռաւ Ոթմոն։ աքսորեալ
Վարդգէսին հետեւին Ներսէս շնորհաւե-
ցաւ։ Բայց անոնց թշնամի Մորոզիմե-
րուն ատելութիւնն չի չիլաւ։ յորմէ
նոր սպանութիւնը ծագեցան, որուն
վրէժը Ժողովուրդն տոժէն առաւ գա-
հընկէց ընելով և վաճառ մը փակելով
զինքը (991)։ Բարեբաղդաբար՝ այս
խառնակութեանց, որոնք յաճախ ան-
բաժան և քնասակար են ռամկապետա-
կան թագաւորութեան, վերջ դրաւ
Մեմֆիս յաջորդն Պետրոս Օրսէոլոյ Բ, որ
վենետիկ ծովային իշխանութիւնը հի-
մնելով լաւագոյն օրերու յոյս տուաւ։

Տեղեաց ընտելութիւնն և Ժամանակաց
հանդամանքն կրթութիւն էին զհին վենետ-
իկցիս միշտ ծովու վրայ ապրելու և
պատերազմելու։ Վասն զի չկարենա-
լով՝ բաղդին անհաստատութեամբն
բարեկամական և առուտուրի վերաբե-
րութեանց վրայ յարատեւ որոշողութիւն
մընել իտալական ուրիշ երկիրներու
հետ, գլխաւորապէս յԱրևելա կը գի-
մէին, ուր անկարող կայսերք և հա-
լուստ վաճառանոցք կրկին գրգռեց էին
վաճառականութեան շարժման։ Բայց
իրենց ճամբուն վրայ Սլաւներուն կը
հանդիպէին, որոնք ծովերու մէջ կ'ա-
պատակէին։ որով անվերջանալի պա-
տերազմ մը հարկ էր ընել, ուսկից
միշտ յաղթական չէին ելլեր առա-
ջինքն։ Անշուշտ այս դիպումներէն
Ժողովուրդեան երևակայութիւնն բորբո-
քելով՝ վենետիկցի հարսանց ծանօթ
զրոյցքն պահեց 'ի յիշատակ, որոնք ի-
բրեւ թէ Դրիեսդի կամ Դարէնդայի հէ-
ներէն յափշտակուեցան։ Էւ միայն վե-
նետիկ չէր որ ասանցմէ նեղութիւն կը
կրէր։ սակայն ինքն միայն սիրտ և զո-
րութիւն ունէր անոնց յաղթելու։ Ուս-
տի իրեն դիմեց Տալմանիա, և Պետրոս
Օրսէոլոյ Բ մեկնեցաւ օգնութեան եր-
թալու Համբարձման օրը (998) որ վե-
նետիկ համար յետոյ նշանաւոր օր մ'է-

ղաւ։ Օրսէոլոյի յաղթութիւնն կատա-
րեալ եղաւ, և մեծամեծ հետեւանաց
պատճառ. վասն զի զվաճառականու-
թիւնը ներգացուցիչ ասպատակութենէ
մ'ապահովցուց, և Տալմանիոյ տիրա-
պետութիւնը և Խստրիայի հետ միաւո-
րութիւնն պատրաստեց, որոնց հասա-
րակապետութիւնն մասնաւոր աչքով
մը կը նայէր. դիտնալով որ այն կարճ
բայց նաւահանգստուոր թերակղզոյն
տիրելն իրեն ծովային զօրութեան ան-
հրաժեշտ ապահովութիւն մ'էր։ Վեր-
ջապէս Ագրիականին արեւելեան եզե-
րաց պաշտպանութիւնը վրան առնե-
լով, կը սկսէր վենետիկ իր տիրապե-
տութիւնը ծոցին վրայ. և շուտով անոր
նշանը տուաւ, երբ Օրսէոլոյին Դոքս
Տալմանիոյ անունը տալով համբարձ-
ման օրը կատարուած հանդէսը հաս-
տատեց, որ կը կոչուէր Հարսնախո-
սուքիւն հովա (Sposalizio del mare)։
Այն ատեն Ագրիականն սկսաւ գրեթէ
առհասարակ հասարակապետութեան
լիճ մը համարուիլ. ուստի բիւզանդա-
կան կայսերք վենետիկ դիմեցին՝ Սա-
րակինոսաց դէմ պատերազմելու օգնու-
թիւն խնդրելու համար, որոնք իտա-
լիոյ յունական երկիրները կը նեղէին,
կամ ընդդէմ նորմանաց, որոնք Ագրիա-
կանին արեւելեան ափանց վրայ աչք ու-
նէին։ Այս զանազան անգամ տրուած
օգնութեանց փոխարէն կ'ընդունէին 'ի
վարձ վաճառականութեան մեծագոյն
և շահաւոր առանձնանորհութիւններ.
և վենետիկոյ անկէ հանած օգուտն նշան
է իրեն խոհեմ զգուշաւորութեամբ խա-
չակրաց հետ միաբանիլն։ Այն ատեն
բոլոր Եւրոպայի զգացմանց հետ վե-
նետիկ ալ համամիտ ըլլալն ասկէց
կրնանք իմանալ որ տասներորդ դարէն
'ի վեր ճիւղաւորեցաւ կղզոյն մէջ սուրբ
գերեզմանին այցելութեան գնացող
պանդուխտներուն հիւրանոց մը հաս-
տատեց էր. երկրորդ մ'ալ յաջորդ գա-
րուն մէջ 'ի Ս. Հեղինէ և ուրիշ եր-
կուք ալ առաջին խաչակրաց ատեն,
մէկն 'ի Ս. Կղէմէս և միւսն 'ի Քառզէ-
լ։ Բայց վենետիկ ուրիշ Ժողովուրդաց

պէս մանկութենէ դեռ նոր չէր ելեր . և սիրտն իր խեղճութիւն կը կառավարէր . ուստի զօրաւոր կերպով օգնեց խաչակրաց , այլ առանց ինքզինքը վտանգի մէջ ձգելու . մանաւանդ թէ կրնանք ըսել որ վենետիկոյ առաջին չըմհայեցողութիւնն՝ այսպիսի հեռաւոր ձեռնարկութեանց հետամտութեան փոխուեցաւ : Վիդալ Միքիէլ տոժին ժամանակ հասարակապետութիւնն իրաւցրնէ Եաֆայի առման օգնեց (1100) Օրտէլաֆօ ֆալիէրի ժամանակ Սիդոնը առնելու ձեռնառու եղաւ (1110) . և Դոմինիկոս Միքիէլ տոժին Սկաղոնի յաղթութիւնն և Տիւրոսի առամարը մեծ անուն հանեց (1124) դորոնք աւանդութիւնն աւելի կամ պակաս ճշմարիտ հանգամանօք դիւքեցկացուց , իացց անտարակոյս իրենց փաճառակութենէն հանած շահերնին ստոյգ էր . և վենետիկեցիք որ քանի մը դար առաջ հազու կրնային Արևելք մտնել . հիմա թէ՛ ի խտինաց և թէ՛ ի Յունաց օգնեալ անդիմադրելի առաջնութիւն մը ստացան :

Իրենց նախանձորդ էին բիւզանդական կայսերը , որոնք թէպէտ չէին համարակեր յայտնապէս թշնամի ճանչցուիլ , բայց ամեն անգամ առկթ մը հանդիպելուն՝ լուռ և զաղոնի պատուրազմ մը կը մղէին հասարակապետութեան հետ : Յամա 1171 Մարտի 12ին Մանուէլ Կոմնենոս կայսրն կարծեց որ հին և նոր ռիսկալութիւնները զուրս թափելու յարմար ժամանակն հասած ըլլայ . կայսերութեան մէջ գտնուող վենետիկեցիքը կալանաւորեց , և անոնց ստացուածքն և ունեցած ապրանքը գրաւեց : Այս արկածս այնպէս ահագին թուեցաւ՝ որ ի սկզբան հաւատք չընծայուեցաւ . ի վենետիկ . բայց երբ ալ տարակուսին անկարելի եղաւ՝ վրէժ խնդրութեան ոգին բորբոքեցաւ . և քաղքին յօժար ընծայեցեալ և փոխաւ տուութեանց շնորհիւ , որ թերևս այս առաջին անգամն թաղերով կը բաժնուէր , այն նաւարանէն՝ որ նոյն դարուն սկիզբը լինուեր էր՝ և իր բազմաթիւ գործարաններէն զարմանալի կերպով

պով նաւատորմիդ մ'ելաւ . յորում քաղաքոյնք նոյն իսկ Վիդալ Միքիէլի Բ. տոժէն առաջնորդեալ մտքերնին գրեր էին սաստիկ վրէժխնդրութիւն մ'ընելու նենգաւոր կայսեր դէմ : Այս վերջինս , խորամանկութեամբ շարժելով այնչափ պատրուակներով դանդաղեցաւ՝ որ ձմեռն վրայ հասաւ . ժանտախտըն ճարակեցաւ նաւատորմին վրայ , որ տասնին մէկը կորսնցցուցած ստիպուեցաւ վենետիկ դառնալու . այն աւտեն քաղաքացւոց մէջ մոռա տարափոխիկ ախտն , և ռամիկն որ իր ամեն փնասուն պատճառ տոժին անվարժութիւնը կը համարէր , վերջապէս զինքը սպաննեց (28 Մայիս 1172) :

Վիդալ Միքիէլի Բ-ն մահն սպառնալիք մը կը կարծուէր , և իրաւցրնէ վրտանդ կար . վասն զի կրնար զարձեալ մտցընել հասարակապետութեան մէջ այն խռովութիւններն որոնք անոր ըսկիզբն արեամբ ողողեցին , և հիմա ալ յառաջագիմութեանը կրնային փնասակար ըլլալ : Միտ կողմանէ զտէրութիւնն ամրացրնելու պէտքն զգալի էր , ազատելով զայն միանգամայն թէ տոժերու բացարձակ իշխանութենէն և թէ ռամիկն քմահաճոյ կամքէն : Վիդալ Միքիէլի Բ-ն սպանութենէն վերջը կրուած օրէնքն այս երկու նպատակաւ էին . մէկուկէս դարէ ի վեր հաստատուած երկու խորհրդականքն՝ և դժուարին խնդրոց ժամանակ տոժին աւրնթեր գտնուելու համար խնդրեալ (Pregadi կամ Pregati) քաղաքացիքն անբաւական էին հարկին , Ուստի որոշուեցաւ որ տասուերկու ընտրողք , երկու անձինք առ թաղ , իւրաքանչիւրն մէկ տարուան համար քառասուն ընտրեալոյն քաղաքացիներ անուանէ , և այս կերպ ընտրեալ 480 հոգիքն (Մեհապոյն Ժողով , Maggior Consiglio) պաշտօնները բաժնեն և ժողովրդեան գումարման մէջ խօսուելիք նիւթերը պատրաստեն : Բրէկատներն (ժերակոյտ) ինչպէս նաև խորհրդականքն աճելով մինչև ի վեց , որոնք զերագոյն ատենին հետ , և վերջն ալ քառասունից

(Quarantia) երեք զլխաւորներուն հետ փոքր ժողովը (Il Consiglio minore) կամ, ինչպէս ետքը ազնուապետական անուամբ կոչուեցաւ, իշխանօքսիօնը (Signoria) կազմեցին: Բայց այս ժամանակէս վերջը տոժին ընտրութիւնը՝ մեծագոյն ժողովէն որոշուած տասներմէկ ընտրուած կ'ուզէին յանձնել. Ժողովուրդն ալ տեսնելով ներկայ չափաւորութիւններն և յաջորդներն ալ կանխատեսելով աղմուկ կանցել, խռովեցաւ: Բայց զլխաւորաց արթնութիւնն, որ քայլ առ քայլ ազնուապետութեան իշխանութիւնը կ'ուզէին հաստատել, իր նպատակին հասաւ. և Ժողովուրդն տոժը հաստատելու իրաւանց վրայ գոհ եղաւ, (որ վերջը պարզ ձև մը միայն դարձաւ) և ընդունեցաւ զնոր տոժը Սեբաստիանոս Եփեսնի (1172):

Հասարակապետութեան պայծառագոյն օրերն ասոնք են. կրած խռովութեանց վտանգն հեռանալով ոյժը կ'աւելնար, քաղքին համարումն, հարստութիւնն և փառաւորութիւնն կ'աճէր: Լոմպարտական դաշնակցութեան սկզբնաւորող և պաշտպան ըլլալով, բայց (լժակին եղբրը պատառիկ մը հողէ դուրս) իտալիոյ մէջ առանց յատուկ երկիր ունենալու, կրնար հասարակապետութիւնն կայսեր և քահանայապետին մէջ խաղաղարար ըլլալ. և իրացընէ 1177ին Սքեզանդր Գ և Պարպարոսսա Վենետիկոյ մէջ իրարու հետ կը հաշտուէին: Յամին 1204 Հենրիկոս Տանտուրոյ կ'առնուր զիդոստան, զնուպոլիս և զԱլեքսի Վենետիկացոց կը յանձնէր. և հասարակապետութեան ըրած միջական և անմիջական աշխարհակալութիւններն չորրորդ խաչակիրներէն վերջը անհուն ընդարձակութիւն մը ստացան: Եւ երբ Ճենովացոց նախանձորդութիւնն Յունաց գահը վերահաստատեց (1261), Վենետիկի իր պատրաստ և ազդու վարմամբն արգիլեց այն ձախորդ հետեւանքները, որոնք յանկարծական փոփոխութենէն կըրնային ծագիլ. և Ճենովացոց վրայ ըրած յաղթութիւններն և Պալէորոկ կայս-

սեր հետ դաշնադրութիւններն յայտնեցին որ Սուրբ Մարկոսայ հասարակապետութիւնն դեռ 'ի ծայր իշխանութեան էր, թէ և լատինական կայսրութիւնն կործանած ըլլար, որուն կանգնման ինքն ձեռնտու եղեր էր: Այս ժամանակիս կը վերաբերին այն օրէնքներն և կարգադրութիւններն որոնք այսպիսի հարուստ և կարեւոր քաղքի մը մէջ պէտք էին արդարութեան կատարումը և բարեկարգութեան պահպանութիւնը ապահովընելու համար: Եւ իրացընէ Յակոբ Դիէրբոլոյ տոժին հրամանաւ (1229-1249) հին օրէնքներն 'ի մի հաւաքուելով, ուղղուելով և կատարեալագործուելով, քաղաքական, քրէական և նաւական օրինաց գրքերն կազմուեցան: Այն պաշտօնարաններէն դատ, որոնց պարտքն էր քաղաքացոց (Magistrato del proprio) օտարականաց (Magistrato del forestier) և տէրութեան (Avogadori di comun) հետ եղած դատերը կտրել, երկու ուրիշ դատաւորներ ալ աւելցան որոնք բուեցան հասարակաց (Piovego կամ Publico) և հարցումն (Petizion): Քաղքին հանգստութեան հսկելու պարտական էին Անզանիկն խաղաղութեան (Anziani alla pace) և Գիշերային տեսչք (Signori di notte): Այս ժամանակիս կը վերաբերին նաև Քառասունքն (Quarantia): Բրեկատներու կամ ծերակուտին ժողովն ազատ և անկախ որոշուեցաւ տոժերուն կամքէն, որոնց իշխանութիւնը սանձելու համար հաստատուեցան նաև դքսին կամանցն ուղղիչներ (Correttori della Promissione ducale) և քննիչք վախճանեալ դքսին (Inquisitori al doge defunto):

Այսպէս վենետիկեան ազնուապետութիւնն հեռաւոր կայրաւածներուն օգնութեամբ խրախուսուած և հարստացած համարձակ քայլով 'ի տիրապետութիւն կը դիմէր: Այս նպատակիս համեմու համար հարկ էր լանալ իրեն հպատակեցընել միանգամայն թէ՛ ըզտոժն և թէ՛ զԺողովուրդը: Առաջնոյն նկատմամբ տեսնք որ Սեբաստիանոս

Երևանի ժողովրդէն հաստատուեցաւ , բայց մեծագոյն ժողովոյն անուանած տասնութէկ անձինքներէն ընտրուեցաւ Գույէ այս դքսիս շատ յանդուգն երեցաւ ։ Թոժիկ ընտրութեան բոլոր ժողովրդէն տասնութէկ անձանց ձեռքն անցնելը . ուստի այս պատճառաւ հրաժարելով 'ի դքսութենէն (1178) առաջարկեց որ Մեծագոյն ժողովէն չորս հոգի՝ զանազան ընտանիքէ քառասուն անձինք անուանեն . և այս քառասունքն ալ իրենցմէ մէկը տոժ ընտրեն : Օրից Մասդրոբէրոյ , Հենրիկոս Տանտոլոյ (1192) , Պետրոս Երևանի (1205) այս կերպով ընտրուեցան : Պետրոս Երևանիի հրաժարելէն վերջը քառասուն քուէներն հաւասարապէս բաժնուած էին ընդ մէջ Մարինոյ Տանտոլոյի և Յակոբ Դիերուլոյի . ուստի հարկ եղաւ վիճակաւ ընել ընտրութիւնը . և բաղդն Դիերուլոյի յալողեցաւ : Սակայն քուէներու հաւասարութիւնն արգիլելու համար Մարինոյ Մորոզինիի (1249) ընտրութեան ժամանակ քառասունութէկ ընտրողք որոշուեցան . և խաբէութենէ ալ ազատ ըլլալու համար զԼորէնցոյ Դիէրուլոյ (1268) ընտրելու ատեն՝ նոր և աշխատալի կանոնով մ'որոշուեցան քառասունքն , որ և պզտիկ փոփոխութեամբ մի հասարակապետութեան մինչև կործանումը տեւեց , բայց երբեմն այս ալ չի բաւեց ընտրութեան հաւատարմ ըլլալուն վրայ ամեն տարակոյս փարատելու : Այսպէս առ իւրաքանչիւր ընտրութիւն՝ հասարակապետութեան գլխոյն իշխանութիւնն պաշտօնակալաց ձեռքով կ'ամփոփուէր . և ճարտար հնարագիտութեամբ՝ ժողովրդեան հաւանութիւնն աննշան բան մը կը դառնար : Վերջապէս տոժն ազնուապետութեան ձեռագործն դարձաւ , որուն չենք բսեր , ինչպէս բսին վիպասանք , թէ գերին եղաւ , հապապատմութեան ցուցածին համեմատներկայացուցիչն :

Ժողովրդեան նկատմամբ , տեսանք ինչպէս յամին 1172 չորս հարիւր ութ-

սուն անձանց տարեկան ընտրութիւնն որոշուեցաւ , որոնք ժամանակաւ ազգային ժողովոյն տեղ փոխանակեցին : Այս կանոնովս ասոնք տարիէ մ'աւելի չէին կրնար պաշտօն վարել , բայց եթէ յաջորդ կամ ուրիշ տարին երու մէջ կրկին ընտրուէին . այնպէս որ ամբողջ Մեծագոյն ժողովն մէկ տարիէ 'ի միւսն կրնար բոլորովին փոխուիլ : Խափանելու համար այս դիպուածս յաջորդ դարուն կէսին որոշուեցաւ որ ամեն տարի Ս . Միքայելի տօնին Մեծագոյն ժողովէն հարիւր անձինք միայն զուրս ելլեն , և նոյնչափ ալ չորս անձէ բաղկացեալ մասնաժողովոյ մ'ընտրութեամբ ներս մտնան . որով առաջին կարգի ընտանիք առանց նոր ընտրութենէ մը վարկալու կրնային բաւական տարի ընդհատ ժողովոյն մէջ նստիլ : Վերջապէս 1286ին սկսան առաջարկել որ այն անձինք միայն 'ի Մեծագոյն ժողով կարենան ընտրուիլ որոնց հայրն կամ պապն երբեմն անոր անդամ եղած ըլլան : Այս ամփոփմամբ և նոյն տարւոյն մէջ ուրիշ առաջարկեալներով կը ջնաւորեն հեռու բռնել ժողովքէն նոր անձինքը . ուստի մեծաւ առաւելութեամբ քուէից մերժուեցաւ այս օրէնքս : Նոյնպէս Պետրոս կրատենիկոյ տոժին մէկ առաջին փորձը չընդունուեցաւ (1296) . իրեն միւս առաջարկութիւնը (թէպէտ և չգիտցուիր ունեցած քուէից թիւն) ընդունելի անցաւ , որ և ընդհանրապէս կը կոչուի Ամփոփումն Մեծագոյն ժողովոյ (Serrata del Maggior Consiglio) . Ով որ վերջի չորս տարին երու մէջ ժողովոյն հետ մաս չէր ունեցած , ըստ կանոնին ալ ընդունելի չէր ըլլալ : Ճշմարիտ է թէ այս օրէնքս տարւոյն վերջը կրկին պիտի ներկայացուէր ժողովոյն , որ հետեալքար կրնար փոփոխել կամ ջրել զայն . և թերեւս այս պայմանաւ քուէից առաւելութիւն ստացաւ :

Կրատենիկոյի օրէնքովն ուրեմն կը լրանայ այն չրջանը , որ վենետիկոյ պատմութեան ճշմարտապէս պայծառագոյն մասը կը կազմէ :

Իր շարունակութիւն :